

Isten arcai, melyeket az emberek különbözőképpen látnak, ezért eltérő szakrális időben és térben élik át a legalapvetőbb metafizikai igényüket. Mikor Isten feljűk fordul: teremt, ki nyilatkoztat törvényt ad „népének”.¹ követőinek; ennyiben ismerhetik meg az emberek az Istenüket. A szentírásokkal – a szövegközpontú vallási közösségek esetében, ahol az írás válik a vallási tapasztalat színterévé – és/vagy a szent rítusok elvégzésével kerül kapcsolatba az ember Istennel, a ter-

Egy percre még időzve az újonnan megjelent vallásantropológiai tanulmánygyűjtemény: *A szakralitás arcai – Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások* címénél felmerülhet a kérdés, vajon csak játék a szavakkal az alcím, vagy pontosabban meghatározza a kötet mondanivalóját. A kötetben összekapcsolódik a vallás és a kisebbségi lét, aminek összefüggései meghatározzák az emberek identitástudatát. A kötet szöveggyűjtemény, mégis, a tematikusan szerkesztett antropológi-

Oláh Tibor

A szakralitás arcai Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások

83
K É K

mészetfeletti erővel. A szakrális kommunikáció alapján és önmagával relációban képes megalkotni istenképzését, de azt nem tudja, milyen is valójában, önmagában. A szakralitás arcai azokat a kultuszokat tartalmazzák, amelyek alapján a közösség elkülöníthető a profán világtól és a szent határai értelmezhetőek. Kultuszt úgy határozhatnánk meg, mint megrendezett időközönkénti találkozást az Istenséggel, aminek fontos része a sértetlen kihátrálás a találkozásból. Egy vallási közösségen belül lehetnek eltérések; de az összezőrdülések alkalmával az igazolás esetén egyetértésnek kell kialakulnia, hogy a vallási közösség továbbra is egységes maradjon. Ha ez nem teljesül, akkor beszélhetünk a közösség szakadásáról: két össze nem illeszhető istenképzetről. Az igazolási kritériumok alapvetően a vallás tanaiból következnek, ezek a különbségek gyakran markánsan eltérőek.

ai tanulmányoknak köszönhetően egységes mondanivalóról beszélhetünk. A tanulmányok olvasása során egyértelművé válik a megkülönböztetés miéértje, ám hogy kisebbségi vallásról vagy vallási kisebbségről beszélünk-e, az sokszor csak perspektíva kérdése. Jelentősége éppen abban áll, hogy ilyen, „a vallás és a kisebbségi lét összefüggéseit kulturális antropológiai nézőpontból tárgyaló tematikus tanulmánygyűjtemény még nem készült”.² A vallásantológia és a vallásszociológia határterületére sorolható tanulmányok tárják fel a vallások intim világát, próbálják betölteni a társadalomtudományok válaszhiánya következtében keletkezett űrt. A válaszhiány esetére kérdés az is: mennyiben közelít másként a vallások világához az antropológia, mint az egyéb kapcsolódó tudományágak, a vallástudomány, a filozófia, a patrisztika; és miként válaszol a felmerülő társadalmi igényekre? A kötet feltár,

megkísérli a személyiség szintű megértését egy-egy vallási rendszernek, párhuzamba állítja azonos felekezettel és így rámutat a finom eltérésekre, különbségekre, amelyek éppen abból keletkeznek, hogy ugyanaz a vallás egy másik közösség életében kisebbségi vallásnak tekintendő. A kötet mindezek ellenére nem kívánja megmondani a „tutit”: „nem volt szándék a »megkérdőjelezhetetlen« tudás elérése”³ azonban célul tűzte ki korunk kérdéseinek megválaszolását azáltal, hogy besegít a magyarázatkeresésbe, értelmezi felmerülő kérdéseket a válaszadás egy lehetőségével. „Ele-

kisebbségi, mint a többségi tudatnak. Az ember identitásával szorosan összefügg a vallási tudat. A könyv elsődleges mondanivalója az emberek identitástudatáról szól, amit erősen meghatároz és befolyásol a vallási és a kisebbségi léthelyzet, ami sokszor egymással összefügg, és elválaszthatatlan. Az antropológia, és annak módszerét, sajátosságát, odafigyelését bemutató olvasat egyfajta metaolvasata a könyvnek, ami a vallásantropológiai tanulmányok összessége által rajzolódik ki. Megismerjük az antropológia módszereit, nézőponti lehetőségeit, az antropológusra leselkedő veszélyeket is.

A tanulmányok sorrendjében az említettek támogatása látszik. A szerkesztők írásaival indulnak a tanulmányok: A. Gergely András sorai lényegében egy szerkesztői előszót alkotnak, amiben a könyv sajátosságát, létjogosultságát és az elkövetkező tanulmányokat ajánlja a leendő olvasók figyelmébe, rendszerezve, kiemelve az írások jelentőségét. Papp Richárd rövid tanulmánya egyik gyakorlati megvalósulása a könyvben vállalt feladatoknak, ahol központi kérdésként jelenik meg az egyének identitástudatát alakító vallási és az azzal szorosan összekapcsolódó kisebbségi lét. Példát találunk a szent és a profán elkülönülésére, a határképződés jelentőségére. Látjuk azt is, hogy a szakrális tér és idő jelentőségét gyakran a profán oldal is képes növelni. Ha a profán világ lélektani összetevői támadásként nyilvánulnak meg az egyén felé, akkor átlépve a szent és profán világ határát, sokkal jelentőségesebb a szakrális tér és idő hatása az egyénre. A tanulmány megismertet minket a kereszténység és a zsidóság alapelveivel és a kérdés vizsgálatához szükséges vallástörténeti ismeretekkel. A többi írásmű egy sajátos kutatási terepen⁵ vizsgálja meg a szakralitás jelentőségét, és egy mikroközösség bemutatása során nyújtja a társadalmi igények

megválaszolását. A kötet a kutatási teretek helyét és idejét tekintve egységnek tűnik abban, hogy mindegyik kapcsolódik a Kárpát-medence, vagy ha úgy tetszik: a történelmi Magyarország területein megjelenő vallásokhoz. Nehéz megmondani vagy inkább nem érdemes, hány vallást ölel fel a szöveggyűjtemény, mert sokszor épp arra döbbsen rá a tanulmányok, hogy egy vallás a szakralitás hányféle arcát képes mutatni.

Az öt világvallás⁶ mindegyikéről találunk tanulmányt, melyek egymást erősítik, összefüggésekre engednek következtetni. Az egyes tanulmányokban elhangzottak adalékkul szolgálnak a többihez, amikor ugyanazt a fogalmat eltérő nézőpontból világítják meg: megszentelt hely, mások utánzása vagy a „kacsintás” geertzi fogalma. A szerves egységet mutatja az is, amikor az egyik tanulmányban kérdésként merült fel: a közös felekezetiesség vagy inkább a nyelvi hasonlóság fejt ki erősebb etnikai hatást;⁷ és ugyanez a kérdés és egy hasonló válasz megfogalmazása vált szükségessé egy másik kutatásban;⁸ a nemzeti identitás kialakulásában (vagy éppen megőrzésében) fontosabb szerepet tölt be a felekezetiesség; a kisebbségi etnikumok vallásukhoz erősen ragaszkodnak az anyanyelv elvesztése mellett is. A hasonló kérdések és válaszok mellett az ellentétes tanulságok, következtetések a különböző vallások esetén, szintén a tanulmányok egységességét rajzolják ki. Az iszlám vagy a zsidó vallás esetében a vallási szabályrendszer megtartása „ami már fél hitnek számít”, szemben áll a keresztény kisegyházakkal és egyéb vallásfelekezettel, ahol a felnőtt kereszténységgel azt tartják fontosnak, ami a hívő szívében van bizonyos szertartások végigcsinálása helyett. A katolikus egyház az üdvösség kritériumának a kereszténységet tekinti, ami szintén bizonyos formalitás végigcsinálásának tűnik. Kereszténység esetében rögzítve vannak bizonyos dogmák és számukra ezek a meghatározóak. Keresztény pénz híján dolgozhat vasárnap,

gendő talán itt, a vallásos mozgalmak, a földrészekeken át ható térítések, a kultúrák között vándorló normák, az erkölcsi szabályrendszerek, a gnózis, a világvallások mellé fölemelkedő új hittek, a hódító iszlám, vagy az itt és most is egyre látványosabban teret nyerő buddhizmus-változatok tünevényeire utalni, melyekre nemcsak »válaszok« nincsenek, de inkább csak riadt vagy merev elutasítások veszik körül őket ahelyett, hogy más kontextusban értelmeznék, belátó gesztussal elfogadnák az önértelmezések és interpretációk lehetőségét”.⁴

A kötet nemcsak a vallásokról szól, hanem éppúgy az antropológiáról is. Tehát beszélhetünk egy elsődleges olvasatról, ami vallástudományi bevezetőként is funkcionálhat, mert megismerteti az olvasóval a kötetben szereplő vallások alaptételeit és összehasonlítja más vallások rendszerével. A vallási jelenségek a közösségi kultúrában jelennek meg, amelyek éppúgy részei a

de nem teheti meg, hogy nem hiszi a kereszténység egyik dogmáját, például Jézus feltámadását. Judaizmus esetén nincsenek dogmák, lehet olyan hívő, aki a tanítás valamely részét nem, vagy nem úgy hiszi, a lényeg a szent rítusok megtartása; mint a zsidósággal foglalkozó tanulmányok esetében kiderült: a zsidóság alapvetően „tevőleges” vallás. A sábosszal kapcsolatban olvashatjuk: „ezen a napon minden vallásos zsidónak pihennie kell, mégpedig olyan módon, ahogy azt Isten elvárja, hiszem ezen a napon ő is megpihent”.⁹

A könyv felkínálja azt a lehetőséget is, hogy a tanulmányokat ne egymás utáni sorrendbe olvassuk, hanem érdeklődésünk, kíváncsiságunk vezessen. Persze, ha sorrendben haladunk, akkor sem lesz olyan érzésünk, hogy a tanulmányok egymást ismételtetik, ugyanis eltérőek a vallási-kultúratörténeti ismertetések, és az is, hogy melyik tanulmány mennyiben nyújtja a már említett metaolvasatot az antropológia módszeréről, a tudomány létjogosultságáról és így a tanulmány hitelességéről.

A szerkesztők írása után az első tanulmány mintha az antropológiába is bevezetést nyújtana. A kötetet záró írás pedig lényegretörően ragadja meg és foglalja össze a tudomány jelentőségét és hitelességét minden egyes antropológiai tanulmányozás esetében. Eltérőek a tanulmányok nézőpontjai a kérdések elemzése során, de még a nagyon közeli nézőpontból bemutatandó terep esetén is, gondosan ügyelnek a tanulmányírók a vallástörténeti háttér ismertetésére, és az antropológiára jellemző módon nem triviálisnak tetsző „tényekre” alapozzák mondanivalójukat. Éppen ezért a könyv vallástörténeti összehasonlítás igényével képes megszólítani minden olvasóját, függetlenül attól, ki mennyire jártas a különböző kapcsolódó tudományágakban (patrisztika, vallástörténet, vallásszociológia).

Angyalosy Eszter tanulmánya rávilágít arra, hogy Magyarország esetében

vallási pluralizmusról beszélhetünk inkább, mint egy uralkodó vallás dominanciájáról. Hiába Szt. István államalapító tevékenysége, a reformáció éppúgy jellemző sajátja az országnak, és nem beszélhetünk a katolikus vallásról olyan értelemben, mint Olaszország esetén; vagy úgy, mint Görögországban a görög katolikus vallás meghatározó szerepéről. Viszont, ha a vallási pluralizmus jellemző Magyarországra és nem egyértelmű az állampolgárok vallása, akkor felmerül a kérdés: mennyiben és miért tekinthetjük vallási kisebbségnek a zsidóságot vagy épp az iszlámot. A zsidóság esetében az sem teljesen egyértelmű, hogy inkább vallási kisebbségről, vagy inkább kisebbségi vallásról beszélhetünk-e. Zörgő Szilvia kötetzáró írása elgondolkoztat azoknak az íróknak a hitelességéről, amelyek esetében az antropológus is „a terephez tartozik”, úgymond a közösség részese. Ha a terephez tartozik, akkor sokszor releváns tényekre nem irányítja oda a kutató az olvasó figyelmét, mert az számára evidenciával bír; és sokszor a mélyen érintettség az információk elfogult szelektálását vagy torzítását eredményezheti a kutatómunkában. Ezzel szemben viszont megemlíthető, hogy a kutató pusztá jelenlététől megváltozhat a kutató közösség, a terep. Az antropológiai kutatásokhoz a kutató személye is hozzátartozik. Az idő, mármint amikor a kutatás készült, éppúgy részese a tanulmánynak, mint maga a kutató, mert a terep is változásban van. „Nem lehet a terepen szerzett élményeket és meglátásokat pontosan reprodukálni, és nem lehet, mint laboratóriumi kísérlethez szükséges előfeltételeket újratermelni valaki más számára”.¹⁰ Mindezek fényében a könyv – tekintve, hogy szövegválogatásról van szó – hiányságaként említhető, hogy a tanulmányok pontos keletkezése nem ismert. Az előszó hiába helyezi el a tanulmá-

nyokat térben és időben is egyaránt, az egyes szöveghelyek, tanulmányok sorai megkívánják a kutatások pontos idejének ismeretét (példaként: „a pesti meditációs központ két éve jött létre”.¹¹ A tanulmányok különböző, önmagukban is érdekes terepekre vezetik az olvasót (India, Izrael, Marosvásárhely, Sziget-fesztivál), némelyik írás visszatér ugyanarra a helyszínrre, ahol már járhattunk egyszer a szöveggyűjtemény segítségével. Ebben az esetben is jogosan tarthatunk számat, annak ismeretére, időben melyik tanulmány segítségével jártunk ott előbb. A változások azonban sokszor

nem a terep megváltozásából adódnak, hanem annak a szemléletmódnak az eltéréséből, amellyel a kutatók láttatják velünk azt. „Tudniillik két ember egyidejűleg nem láthatja ugyanazt egy terepen: mindenki máshogyan észleli a világot maga körül, és ezáltal a terepet is, hisz a különböző emberek kulturális háttéré és személyes szemlélete más. Más előítéleteket küzdünk le, más szögből látjuk az eseményeket, máshogyan értjük, amit mondanak nekünk”.¹²

A szakralitás arcát meghatározza, hogy a vallás egyeduralkodó, vagy csak domináns, esetleg kisebbségi szerepet tölt be egy bizonyos közösség egészében. A profán világnak menedékhelye lehet a szakrális tér és idő, éppúgy, ahogy a profán világ növelni képes a szent jelentőségét. Egy közösség egészen belül létező kisebbség profán világa (nemzeti identitástudat és az anyanyelv) számára a kisebbségben lévő szakralitás képes menedéket

nyújtani: „a templom volt az egyetlen hely, ahol az anyanyelvén beszélhetett”.¹³ A kisebbségi csoport az egységét megőrzi más vallási érzületű csoporttal szemben, ugyanakkor a közös vallási felekezet híd is a többségi társadalomhoz. Erdély esetében a nemzeti érzület ellen irányuló támadások közepette megkapaszkodást biztosít a szakrális tér és idő. Vallási pluralizmus ellenére is összekapcsolódhat a felekezeti érzület a nemzeti képpel, különösképpen igaz ez Erdélyre vonatkoztatva. Magyarországra települt svábok vagy a Vajdaságban élő bolgárok esetében a közös feleke-

Vajon a szent és a profán világ „játéka” tényleg ennyire meghatározza napjainkat? E két terület egymásra hatása, kapcsolódásuk határa – amely elválasztja, és egyben összeköti az átjárhatóságot is biztosítva –, milyen mértékben hat az emberre? Mind egyik kutatás kiemelte a közösségi élmény jelentőségét. Az ember közösségi élményének sokszor a vallás, az egy hitközösség biztosított megfelelő helyszínt és időt. Mondhatjuk: régen inkább, mint ma, de mégis a közösségi élmények megléte gyakran szakrális térben és időben létezett. Számos példával ismertet meg a szöveggyűjtemény: a zsidó párválasztási gyakorlat, az iszlám ismerkedés lehetőségei vagy a hétfőnként tartott püspökladányi református gyülekezet közösségi élete is alátámasztja a szakrális közösségi élmények szükségességét. A református egyházközösség példáján jól látszik a szent és profán világ egymásra hatása is, és annak jelentősége a közösségi élményre: „annak idején hétfő este volt, mert hétfőnként nem volt közvetítés a tévében és így találhatunk magunknak elfoglaltságot”.¹⁵ Az ember mindig rászorult a közösségre. A tanulmányokból látható, hogy régebben az embereknek ezt a szükségletét miként szolgálta a szakrális tér és az idő.¹⁶ Ha valaki nem vett részt a szent liturgián – mivel ennek jelentéstartalma és mondanivalója lehetett, úgymond jelölt kommunikációs aktusnak tekinthető –, a közösség tagjai rögtön érdeklődtek, hogy mi történt vele. A közösségi élet szükségleteit ma gyakran a profán világ elégíti ki, mivel a „modernizációs hatások, vívmányok (számítógép, kábeltévé stb.) értékkonstituálódásai ellentmondanak a hagyományos, a vallási élet által társadalom-szabályzó szegmensekkel is átszótt életmodellnek”.¹⁷

A közösségi élmény a vallások eszenciális része, tehát éppen azért nevezünk valamit vallásnak és nem va-

rázslásnak, mert a hívők számára meghatározó a közösség; ellentétben a mágiával. A mágia egyéni rítus, amit titokban végeznek általában.¹⁸ Az egyén identitástudatát éppen a közösségi élmény határozza meg. A „mi tudat” szemben másokkal, minden vallás esetében megfigyelhető. Gyakran ez a mi tudat megegyezik más identitást alkotó elemmel (nemzeti tudattal). A kulturális különbségek a mi tudat által válhatnak megragadhatóvá, kifejezhetővé, látható különbséggé. A csoportkohézió a társadalmi kapcsolatokra, a „kulturális hálóra” tett hatását tekintve lehet egységet képező, de lehet széthúzó is.¹⁹

Az antropológiai tanulmányokról készült olvasatoknak is le kell mondanunk arról az igényről, hogy megtalálják a szöveg egyetlen és lehetséges olvasatát. A tanulmányok önmagukban sohasem zártak, és nem csak arról szólnak, amit bemutatnak az olvasónak. Különböző korszakokban újabb és újabb olvasatok születhetnek, és nem beszélhetünk soha egy végleges olvasatról. A terepen, ahová a tanulmány írója elvezeti az olvasót, mindig lehetőség van egy újabb, addig még nem látott részlet megfigyelésére. Ilyen lehet a fesztiválok jelentőségének megváltozása, ami valójában mára már piaccá lett,²⁰ vagy amikor Izraelben „járva” észrevehetjük azt a valós képet, szemben mindenféle tudomány álláspontjával, hogy bizony ott is előfordul szombaton nyitva tartó üzlet, mert a büntetés ellenére is megéri a tulajdonosának.²¹

A tanulmánykötetben szereplő írókora való hivatkozások inkább részletek felvillantása és az érdeklődés fölkeltése okán kerültek itt egybe, semmint rangos elismerés vagy minősítés okán és a jelzettek közt nem szereplő írásművekkel szemben. Természetesen nem egyes írásokról van itt szó, pontosabban picit arról s mindről van szó... Az egyes tanulmányok a kötet egységéhez járulnak hozzá, így mindegyik szerző írása, érdeklődése, munkássága s jelentősége révén

zetiségek vezettek el a magyar identitástudat kialakulásához. A profán és a szent világ összekapcsolódásának és egymásra hatásának még érdekesebb példája a karácsony szent meghittségének a „köz világa” felé fordulása. Számos szociológus és pszichológus figyelmeztet ezekre a negatív jelenségekre. Magyarországon a szocializmus idején minden, ami elkülönült a profán materialista világtól, a megtúrt társadalmi kategóriába tartozott, azaz a szakralitás fényeit az államérdeknek megfelelően igyekeztek magyarázni, minél inkább háttérbe helyezve az ünnep szentségét. A rendszerváltástól beszélhetünk a vallások és így a szent ünnepek szabadságáról is, mégis úgy tűnik a karácsony valamilyen szinten áttolódott a profán világ felé. Ez lehet az oka annak, hogy számos zsidó család életében is megjelenik a karácsony, mint a keresztény vallástól eltávolodott, szeretet ünnepe (pl. Molnár Eszter tanulmányában).¹⁴

sajátos terepet képes megragadni: a magyarság mindennapjainak terében és idejében megjelenő vallások, kisebbségek tradícióját és kultúrájának otthonát...

JEGYZETEK

- 1 Sokszor kérdéses ki az, aki a vallási felekezethez tartozik. Kit is tekinthetünk Isten népének? Érdekes és provokatív Rousseau-nak a zsidóságról, mint Isten népéről alkotott nézete. „...Jézus csak akkor terjesztette ki elméjében a szándékát, amikor látta, hogy nem tudja megvalósítani: mivel ő maga nem tudott forradalmat csinálni tulajdon népe körében, a tanítványai révén akart forradalmat csinálni a világegyetemben”. Azaz, az emberiség megváltása azért vált lehetségessé, mert a zsidó emancipáció nem sikerült, sikerülhetett. Vö.: J.-J. Rousseau: Levél Franquiéres-hez. In: *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*. Gondolat kiadó, 1975. (idézetet ld. 398. old.) A keresztény és a zsidó teológia eltér abban: kit tekinthetünk Isten kiválasztott népének. Máté Evangélioma alapján azt mindenképpen mondhatjuk, hogy Jézusnak is rá kellett ébrednie, ki is valójában a nép, akikért küldötetett. Minderre egy kananeusi asszony döbbsenti rá: „Nem küldtettem, csak Izráel házának elveszett juhaihoz. (...) Nem jó a fiak kenyerét elvenni, és az ebeknek vetni”. Jézus elutasítását a kananeusi asszony hite mégis megtörte, és végül meggyógyítja leányát. (Vö.: Máté 15:21-28).
- 2 A. Gergely András: *Vallás, etnicitás, kisebbség kulturális antropológiai nézőpontból*, 8. old. In: *A szakralitás arcai. Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások*; szerk.: A. Gergely András–Papp Richárd. Budapest, 2007. Nyitott Könyvműhely. (Minden tanulmányi hivatkozás a fent említett kötetben található és a továbbiakban csak az egyes tanulmányok címét említjük.)
- 3 Uo.: 11. old.
- 4 Uo.: 10. old.
- 5 Terepnek nevezem a kulturális antropológia terminusának megfelelően a kutatás helyszínét, miliójét.
- 6 A tanulmánykötet vonatkozásában a hinduizmus, a buddhizmus, az iszlám, a zsidó és a keresztény vallási rendszerét tekintjük, mint az öt világvallást.

Szemle

- Lehetséges a vallások másféle csoportosítása és osztályozása is.
- 7 Papp Richárd: *A szakralitás téje zsidó és keresztény példák tükrében*, 16. old.
 - 8 Bindorffer Györgyi: *Egyház, vallás, etnikai identitás. Katolicizmus és protestantizmus a magyarországi svábok körében*, 76. old.
 - 9 Papp Marianna: „*Mécse az örökkévalónak az ember lelke*” A visszatérés és a Sábész kapcsolatának jelentései egy budapesti ortodox zsidó közösségben, 319. old.
 - 10 Zörgő Szilvia: *Szakralis múlt és deszakralizált tradíció a Hit Gyülekezetében*, 433. old.
 - 11 Ladányi Norbert: *Shopping a Magyarországi Karma Kagyüpa Buddhista Közösségben, avagy a buddhizmus Magyarországon*, 249. old.
 - 12 Zörgő Szilvia: *Szakralis múlt és deszakralizált tradíció a Hit Gyülekezetében*, 433. old.
 - 13 Gallasy Katalin: *Virágszönyeg Budakeszín. Sváb hagyományok és katolikus szertartások összefonódása*, 132. old.
 - 14 ld.: Molnár Eszter: *Zsidó karácsony avagy zsidó családok karácsonyi szokásainak és identitásának vizsgálata*, (298-313. old.) tanulmánya éppen ezt a kérdést vizsgálja. A karácsony szerepe és jelentésének kérdésköre megjelenik más tanulmányokban is. A zsidó vallás értékrendszeréből könnyebben lehet a karácsonyra, mint a szeretet ünnepére tekinteni, szemben az iszlám értékrenddel, ahol nehezebb elvonatkoztatni az ünnep szakralis jelentéstartalmától.
 - 15 Kirzsa Fruzsina: *A püspökladányi református egyházközösség bemutatása, a konfirmáció ünnepének segítségével*, 235. old.
 - 16 Kultúrtörténeti adalékként jegyzem meg, kerülve az általánosításokra utaló következtetéseket: F. Nietzsche munkássága a századforduló környékén arra figyelmeztetett, hogy a profán világ térhódítása a szakralitással szemben az egyén életében milyen negatívumokkal járhat. A modernitásban, amely számos kommunikációs alternatívát kínál a szakralis kommunikáció helyet, a nihilizmus felé vezető utat látta. A tradicionális vallások helyett megjelenő kisegyházakat Isten árnyékának tekintette. Az Isten halott és mi öltük meg híres nietzschei gondolat a 20. század hír-

hedt mondatává vált, amely lényegében a fő értékek elvesztésére figyelmeztet. Ezeket az értékeket próbálta megmenekíteni és az ember belsejébe helyezni. A szöveggyűjtemény egyes tanulmányai is szembesülnek a tradicionálisnak tekinthető vallások mellett megjelenő kisegyházak létével, de egyáltalán nem tekintik a megjelenésüket negatívnak, éppen ezért és az egyik vallás a másik fölé helyezésének kerülése okán, tudatosan nem használják a szekta minősítést esetükben. A kisegyházak megjelenésének okaira különféle szakirodalmi vélemények (teológiai, dogmatikai, vallásszociológiai, vallásantropológiai) segítenek magyarázatot találni. Találkozhatunk adatközlők véleményével is, akik maguk fogalmazzák meg: az „elszektásodás” okait miben

87
K É K

látják. A vélemények nem minden esetben mondanak ellent a nietzschei meglátásnak.

- 17 Simon Zoltán: *Kisegyházak és más valásfelekezetek szerepe Nyáradkarácson községben, a rendszerváltást követően*, 371. old.
- 18 A mágia és a vallás közti különbség megítélése meglehetősen szubjektív (ld.: 2 Móz. 7). A bibliában megtalálhatók az ősi időkből származó mágia legismertebb maradványai. A szó-mágia tipikus esete Ézsau és Jákób története (ld.: 1 Móz. 27.) A szubjektív megítélésre találhatunk példát az Újszövetségben is: jézusi csodák kívülről nézve tekinthetőek varázslásnak. Jézus csodákat tett, de kívülről nézve varázslat.
- 19 vö.: Tesfay Sába: *Adventista gáborok*, 404-428. old.
- 20 ld.: Gyenes Fruzsina: *Ökumenikus misztó a nyári ifjúsági fesztiválon*, 136-150. old.
- 21 ld.: Papp Marianna: „*Mécse az örökkévalónak az ember lelke*”. A visszatérés és a Sábész kapcsolatának jelentései egy budapesti ortodox zsidó közösségben, 336. old.